

УДК 796.03:061.237-94(73)«1920»
DOI <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2022/1.15>

Тимошенко Ю.О.

Національний університет фізичного виховання і спорту України

ДІЯЛЬНІСТЬ ТОВАРИСТВА «СІЧ ІМЕНІ Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО» У НЬЮ-ЙОРКУ ВПРОДОВЖ 1920-Х РОКІВ

Дослідження розкриває громадсько-політичну діяльність української еміграції в США. Указана проблема не є надто популярною у вітчизняних науковців. З'ясовано, що перше товариство «Січ» у США постало в Нью-Йорку в 1916 р., організатором і керівником якого був Петро Задорецький. До осені того ж року в США діяли вже п'ять «Січей», а в листопаді провели у Нью-Йорку перший Січовий з'їзд, на якому дійсні товариства об'єдналися в Січову Організацію Українців у Сполучених Штатах Америки. Початковою метою товариства стало бажання прислужитися українському народові, який розпочав визвольні змагання за свою незалежність. Для цього розпочали збір добровольців, які готові були відбутися в Україну, а також підготовку санітарних інструкторів тощо.

Визначено, що період найбільшої активності організації припадає на першу половину 1920-х років. Важливу роль у популяризації січових ідей відіграло періодичне видання «Січові Вісти». У 1924 р. в товаристві засновано окрему жіночу сотню. Зауважено, що найсуттєвішою відмінністю нью-йоркської «Січі імені Б. Хмельницького» від січових товариств тих років у Європі чи Україні була незначна увага до фізкультурної роботи. Після поразки революції січовики основну увагу зосередили на матеріальній підтримці українського руху на європейському континенті. А у США акцентували на заходах, що презентували українство та його національну ідею; на піднесенні самоповаги поміж українцями в новій для них країні після поразки їх революції.

Від 1925 р. січова спільнота США розколюється за ознакою політичних уподобань. Упродовж кількох років паралельно існували товариства з назвою «Січ», які сповідували різні політичні погляди. Руханкова діяльність, яку колись К. Трильовський розглядав таким собі засновком для свого товариства, наразі поступилася місцем політичній боротьбі. Як наслідок, це призвело до занепаду нью-йоркської «Січі». Попри коротке існування (трохи більше десяти років), безсумнівно заслуга товариства в тому, що воно сприяло збереженню українськими емігрантами своєї самості в надзвичайно складний для них час.

Ключові слова: товариство, «Січ», українці, гетьманський рух, допомога.

Вступ. Січовий рух, як громадсько-політична діяльність українців у Австро-Угорській імперії, постає у 1900 р. на Галичині, звідки досить швидко поширюється і на Буковину. Він стає одним із виявів (поряд із «Просвітою», НТШ, Соколом тощо) потужного національного піднесення українців в імперії Габсбургів, що тривало від середини XIX ст. Після поразки українських визвольних змагань 1917–1921 рр. частина їх активних учасників змушена була емігрувати. У нових для себе країнах вони прагнуть зберегти свою «українськість». З цією метою відтворюють освітні, громадські, культурні товариства, звичні їм в Україні, чи створюють нові організації для своєї колективної презентації в новій країні перебування. Тож поряд із «Просвітами», «Українськими Домами», «Соколами» постають закордонні «Січі».

Мета роботи – ознайомити наукову спільноту з маловідомими фактами історії українського

січового руху в еміграції, розширити джерельну базу досліджень, увівши в науковий обіг нові архівні матеріали.

Матеріал і методи

Процедура. В основу цього допису лягли документи Центрального державного архіву громадських об'єднань України, в яких ідеться про малодосліджену діяльність товариства «Січ імені Б. Хмельницького» у Нью-Йорку. Саме вона започаткувала січовий рух поміж українців у США.

Організація досліджень. Досліджені архівні документи доповнюють (продовжують) поодинокі спогади провідних діячів січового руху, які в середині XX ст. були видрукувані за кордоном. І ті, й інші тривалий час залишалися неприступними для наукової спільноти. Нині ж є можливість відтворити невідому сторінку української історії шляхом комплексного дослідження першоджерел.

Методи дослідження. Робота ґрунтується на використанні історичного аналізу архівних джерел, історичної герменевтики.

Перші спроби проаналізувати поступ січової організації здійснюються ще на початку ХХ ст. Згодом, у радянські часи, з об'єктивних причин дослідженням січового руху в Україні не займалися, а лише зі здобуттям незалежності вказана тема стала предметом наукових студій. Поміж низки авторів виокремимо праці О. Добжанського [4], О. Вацеби [2], М. Гуїванюка [3], А. Сиви [1]. Їх особливістю є акцент на дослідженні січового руху на українських теренах.

Історіографія досліджуваної проблеми – діяльність січових товариств у еміграції – не має ґрунтовних праць, обмежуючись лиш кількома загальними дописами. Повідомлення про січову *чинність* (діяльність, існування) мають спорадичний характер: єдина наразі розвідка О. Палюх [5, с. 62–80], у якій авторка досліджує створення та видання у США газети «Січові Вісти», залишаючи поза увагою іншу діяльність січових товариств. Що прикметно, навіть у роботі Симона Наріжного [7] – такій собі енциклопедії української еміграції першої половини ХХ ст. – аналізу діяльності січових товариств відведено лише два аркуші, а стосовно їх праці в США не сказано взагалі нічого. Більш змістовним є альманах «Гей, там на горі «Січ» іде!..», що вийшов у Едмонтоні (Канада) в 1965 р. (його перевидали в Києві у 1993 р.) з нагоди 60-річчя організації першого товариства «Січ» у селі Завале Снятинського повіту в Галичині. У ньому зібрані спогади учасників руху, подано інформацію про діяльність товариств у різних регіонах України та за її межами. Лише там знаходимо два дописи про функціонування січових організацій у США, що є мемуарними. Поєднуючи інформацію очевидців й учасників із дослідженими архівними матеріалами, ця розвідка заповнює чергову лакуну нашої історії.

Результати досліджень. З приступних архівних джерел з'ясувати початок «Січі» у Нью-Йорку складно. Саме тому вважаємо за доцільне взяти за основу звітку П. Задорецького про витoki товариства «Січ» у Нью-Йорку, яку він подає в альманасі «Гей, там на горі «Січ» іде!..» [6, с. 349–350]. Там ідеться, що в 1916 р. на хвилі загального піднесення щодо організації Легіону Українських Січових Стрільців – першої військової формації українців у новітній час – українці в Нью-Йорку вирішили перейменувати постале раніше товариство «Сокіл» на «Українські Січові Стрільці».

Однак до кінця року і цю назву змінили на «Січ імені Б. Хмельницького», кошовим отаманом якої й обрали *Петра Задорецького*.

Детальної інформації про діяльність товариства в той рік він не наводить, лише зауважує, що за відсутності власної гімнастичної зали українці мусили кооперуватися з чеським «Робітничим Соколом». Проте до осені 1916 р. у США діяли вже п'ять «Січей», а в листопаді провели в Нью-Йорку перший Січовий з'їзд, на якому дійсні товариства об'єдналися в Січову Організацію Українців у Сполучених Штатах Америки (за тодішньою транскрипцією – ЗДА – З'єднані Держави Америки). Її головою – *головним отаманом* – обрали *Михайла Рибак* з Філадельфії [6, с. 351–352].

Спогади П. Задорецького наразі залишаються єдиним джерелом інформації про діяльність товариства в перші роки існування. І цей час можемо охарактеризувати як організаційно-представницький: розширення мережі товариств у країні, проведення чергових з'їздів та свят, за допомогою яких популяризували українську ідею. Особливо активно ця робота пішла з початком українських визвольних змагань: із початком 1919 р. до січової організації належало вже 29 товариств [6, с. 356]. На тлі державотворення на українських землях у США обговорюють питання про військову допомогу батьківщині (організації Українського Легіону в Америці (на кшталт польського, який організувала й озброїла Франція); збір добровольців, які готові були відбутися в Україну; підготовка санітарних інструкторів тощо). З різних причин не всі з них вдалося реалізувати. Скажімо, більшість української людності сприйняла Варшавську угоду 1920 р. як зраду, що позначилося на їх активності. Проте були й суб'єктивні причини.

Нагадаємо, що в 1919 р. в Україні майже всі політичні партії розкололися в питанні ставлення до більшовицької ідеї. Не були винятком й українці за океаном. П. Задорецький пише, що він виступав з ідеєю «...надати С.О. (Січовій Організації – Ю.Т.) частково військового характеру й таким чином приготувати «Січовиків» до помочі у визвольних змаганнях України». Натомість, під впливом комунофілів цю ідею не лише відкинули, а ще його та писаря Й. Шаровського виключили з членів головної старшини [6, с. 363]. Відтоді активність нью-йоркського осередку зменшується, а згодом і припиниться зовсім. За весь 1920 р. не маємо жодної інформації стосовно практичної діяльності українців у місті. Уцілів єдиний лист від «...Екзекутиви (правління, президія – Ю.Т.) Січової Організації на руки

Товариша Кошового...» [14, ар. 18] за підписом отамана Головної Екзекутиви Січової Організації в Злучених Державах Америки *Павла Новодворського*. Наявний документ підтверджує певне структурування січового руху в США, адже наявність правління свідчить про його поширеність у країні. Екзекутива перебувала у Чикаго – тодішньому осерді української еміграції в Сполучених Штатах. Окрім указаних уже двох міст, із принагідних згадок припускаємо, що січові товариства були ще у Клівленді, Філадельфії, Детройті та кількох менших населених пунктах. Окрім цього, у листі йдеться про те, що через внутрішні негаразди (з політичних мотивів) припинилося видання газети «Січові Вісти» у Нью-Йорку, що підтверджує звістку П. Задорецького про гостру політичну боротьбу в місцевій «Січі». Наявність друкованого органу, свідчить про поширеність руху в країні і, відповідно, про певну тривалість його існування. З інших документів знаємо про з'їзд січових організацій у Пітсбурзі в 1920 р. і в Клівленді у 1922 р. [14, арк. 167]. Вищезазначене підтверджує відтворену історію становлення січового руху в Нью-Йорку.

З монографії С. Наріжного дізнаємося, що створений згодом Український Січовий Союз входив до Соціалістичного спортивного інтернаціоналу [7, с. 276], тому можемо припустити, що певна фізкультурно-спортивна діяльність у січовиків можливо була, однак провідної позиції вона не посіла, адже їй передувала громадсько-політична. Це і не дивно, адже після більшовицького перевороту ідеї народовладдя, трудової республіки були дуже популярними. У вищезгаданому листі Екзекутиви Січової Організації знаходимо підтвердження цієї думки. Зокрема, стосовно комплектації новими людьми вона зауважує про недопущення в «Січ»:

«...люде із зайлими партійними ідеалами, котрі шкодять розвоєви Січової організації та виступають проти всякого поступу та руху робітничого. [...] ...люде, що займаються просвітою людей по церквах, бо такі люде не можуть вести роботи поступової вже хоть би тому, що релігія спротивляється всякій міри поступови...[...]...в Січовій організації є членами лише селянські хлопські робітничі сини та доньки...» [14, арк. 18].

У наведеній цитаті не раз указувана і засуджувана І. Боберським зацикленість «Січей» на антирелігійній пропаганді у перше десятиліття їх діяльності; акцент на робітничо-селянському походженні майбутніх членів, що не залишає сумнівів щодо політичних уподобань нью-йоркської

«Січі». Про соціалістичні сентименти К. Трильовського дізнаємося з листів того ж І. Боберського [18, арк. 86]. Це не означає автоматичне її зарахування до симпатиків СРСР. Ба більше, у приступних документах інформації, яку можна було б потрактувати (безпосередньо чи опосередковано) як прихильність до більшовизму, не виявлено. Скоріше навпаки – більшість членів товариства були переконаними державниками.

Що цікаво, ніде не траплялося згадок про якісь проблеми зі сторони влади щодо реєстрації українських товариств у США. Натомість повсякдення українських організацій у II Речі Посполитій обертається навколо проблеми реєстрації та закриття (розв'язання) їх окупаційною владою. Лише на такому малому прикладі, як можливість суспільної презентації українцями себе в обох країнах, фіксується кардинальна відмінність їх політичних режимів.

Січова діяльність у перші повоєнні роки не відбилася у наявних документах. Лише з 1923 р. знову оприявнюється їх чинність. І пов'язана вона з відновленням нью-йоркської «Січі». Щоправда, у серпні 1922 р. від Головної Старшини Січової організації в Чикаго надійшло підтвердження на отримання з Нью-Йорку 50\$ «...на «Відомий фонд»...» [14, арк. 22]. У листі не вказано ні прізвища адресата, ні назви товариства тому щось предметніше сказати про той рік не можемо. Таке враження, що і січова Екзекутива не має чіткої впевненості в тому, хто отримає той лист і чи буде адресат репрезентантом саме «Січі», а не одночасно ще якогось із товариств, що тоді діяли в місті (братство Св. Степана, братство Серця Христового, братство Св. Івана Хрестителя, товариство Б. Хмельницького, Українська Січ та інші). Натомість у листі від 30 квітня 1923 р. вже чітко артикульоване звертання «До славного Січового Товариства в Нью-Йорку на руки Високоповажного Добродія Миколи Фенчинського» [Там само], з чого можемо висновувати, що січова організація на той час уже поновила свою діяльність. Ба більше, вітається:

«...вість про відновлення Січі в Нью-Йорку! [...] ...просимо прийняти щирю подяку всім тим..., що доложили труду для відновлення Січі в Нью-Йорку...» [Там само].

Чому «відновлення», якщо «Січ» згадано серед учасників демонстрації 27.05.1922 р. [14, арк. 20]? Скоріш за все, що в ті роки емігрантське середовище не було сталим, українці часто змінювали свій осідок, шукаючи кращої роботи, тому, можливо, й існування усіляких громадських

організацій не було стабільним. Як бачимо, навіть упродовж півроку відбувалися кардинальні зміни.

На наступних сторінках листа йде пояснення організаційного життя у товаристві. Воно досить детальне (й інформативне для теперішніх дослідників), з якого складається враження, що писалося воно для людей, які не знайомі із січовим повсякденням, структурою організації тощо. Зокрема:

«...Кожний січовик при вступі платить 50 с <центів – Ю.Т.> і на часопис 2 <долари – Ю.Т.> річно. За вступне отримує статут і підручник та тимчасову відзнаку. Згодом ми будемо мати кращі відзнаки а тим часом уживаємо сих. Колиб не можна щоб кождий дав то 2 за С.В. <Сокільські Вісти – Ю.Т.> згори то можна квартално. Кожний член виповняє декларацію а по отриманню декларацій і вступного – ми замовляємо чартер з нумером таким, який є в нас порожній.

...Дальше члени платять по 15 с. місячно до головної команди, що йде на адміністрацію і ширенне січового ідеалу та підтриманне взагалі писаря рекордового і всіх потрібних вимог січової організації. [...] ...Коли ви будете мали 3 сотні (3 відділи) то маєте право вибрати Окружного Отамана, який є зараз гол. Урядником-Контрольором і кий йде на зїзд – за оплатою коштів з гол каси Січової Організації. [...] ... Там був відділ в Пасайку, але зіставрозв'язаний – також є відділ в Нью-арку. Просимо навязати з ними зносини....

[...] Січові Вісти виходять тепер 2 рази в місяць 1-го і 15-го» [14, арк. 23–25].

У наведеній цитаті оприявнюється досить стандартне організаційне життя: внески – адміністрація – газета – з'їзд. Членські плати відносно невеликі, хоча все одно це кошти, які відриваються від сім'ї. Не всі були готові це робити. Як свідчать опрацьовані архівні джерела, систематичне надходження (збирання) таких коштів було великою проблемою, особливо поміж українців у Європі, адже там чимало їх перебували на навчанні, тому не завжди могли дозволити собі плату за членство в товаристві. Цілком можливо, що згаданий у листі відділ у Нью-Арку (з яким пропонують зв'язатися) міг бути організацією активних українців, відомих в еміграційних колах, які не прагнули до входження в більше товариство саме через небажання нести додаткові фінансові видатки на утримання адміністративної структури. Але! Проблема саме в тому, що без структурованої організації не можна було презентувати українську політичну націю в США, а цього вони прагнули після поразки визвольних змагань (зго-

дом, у грудні 1924 р., у Нью-Арку таки створять окрему «Чорноморську Січ»).

Як би там не було, але на червень 1923 р. січова організація у Сполучених Штатах складалася з чотирьох округів [14, арк. 26]. В ідеалі кожен із них об'єднував 4 курені по чотири сотні в кожному. Сотню становила організація в окремому місті чи районі великого мегаполіса. Але в житті так було не завжди. Нью-Йоркська «Січ», про яку наразі йдеться, ставала 1 сотнею новопосталої п'ятої округи. Для них це було принциповим, аби нагадати, що саме з цього міста почалася січова організація в Америці. Не зовсім з'ясованим наразі є питання щодо прийняття назви «імені Б. Хмельницького», адже в раніших документах це ймення не вживається, а з жовтня того ж року вже трапляється. Можливо, вищезгадані нью-йоркські товариства «Січ» і «Товариство імені Б. Хмельницького», що існували окремо, об'єдналися у відновленій «Січі»?

Натомість достеменно відомо, що станом на липень 1923 р. членами нью-йоркської «Січі імені Б. Хмельницького» значилися 25 осіб. Це ті, які склали членські внески. До кінця року склад товариства зріс до 67 – значна кількість для тих років [16, арк. 44–44 зв, 45 зв]. Щодо своєї презентації, тот Екзекутива інформувала, що:

«...Юніформи ми маємо випляновані. ...Юніформи на взір січових стрільців. [...] Офіцерчевий юніформ коштує 38\$ (без хелевок і паль). Рядовика юніформ можна дістати за 17-18\$ залежить з якої матерії. [...] Відзнаки січові ми приготавляємо нові. Тому том тих, що роблені були це за часів осідку в Нью-Йорку, ми не висилаємо Вам. Засилаємо оден підручник, що ми отримали з Краю. Більше вислати не можемо, бо не маємо, тільки по одному для сотні...» [14, арк. 31–32].

Наведена цитата цікава з кількох причин. По-перше, говорить про «колишній осідок» у Нью-Йорку й опосередковано підпирає нашу візію, викладену на початку статті; по-друге, підтверджує «коштовність» офіційного членства, про що писалося вище. Вартість форми – це значна частина місячного заробітку (середня заробітна плата в США в ті роки була у межах 60–100\$). Звичайно, наявність форми була не зовсім обов'язковою, однак досить бажаною. У міжвоєнний період українські емігранти за її допомогою виділяли себе із загалу «автохтонів»; це певна «видимість» своєї соціальної значущості в умовах бездержавності. Також це можемо потрактувати як піднесення самоповаги поміж українців в еміграції. Важливо зауважити, що січовий стрій

прагнули мати не лише чоловічі сотні, а й жіночі. По-третє, унаочнюється феномен Українських Січових Стрільців (далі – УСС). Своєю військово-політичною діяльністю вони започаткували цілий пласт української «визвольної» культури: пісні, художня література і періодика, геральдика, військові термінологія й уніформа (*стриї*) тощо. Досліджуючи українську еміграцію в міжвоєнний період, постійно натрапляємо на повідомлення, що січовий і сокільський одяг українців у Чехословаччині, Болгарії, Аргентині, США, як і соколів / січовиків у Польщі, взорує на традицію УССів. Та й у подальшому, аж до відновлення незалежності України, січова уніформа буде основою українського мілітарного строю.

У вересні 1923 р. фіксуємо в січових документах першу згадку про обговорення запрошення *Осипа Назарука* редактором «Січових Вістей», який відіграє дуже неоднозначну роль у січовому житті пізніше. Він був досить зноюю постаттю в українському політикумі, а головне – той був відомим організатором видавничої справи, журналістом, письменником. Січовики прагнули поставити на фахову основу видання своїх «Січових Вістей», які доти виходили не зовсім регулярно, та й рівень статей залишав бажати кращого. Спершу вони звернулися до Івана Боберського – знаного теоретика українського фізкультурного руху (чи не єдиного на той час): «...Січ у Шіказі робить приступи на мене, щоби я йшов тамки до роботи...» – писав у листі до Львова [11, арк. 14]. Він був поміж лідерів українських визвольних змагань 1917–1921 рр., після поразки яких змушений був емігрувати, і в описувані роки мешкав у Канаді. Та він категорично відмовився, порадивши січовому товариству кандидатуру О. Назарука, який також емігрував до цієї країни. Ба більше, паралельно з ними І. Боберський і сам переконував того в необхідності посприяти розвитку українського руху в США. Урешті той таки переїхав до Чикаго і наступних кілька літ (до 1926 р.) редагував часопис. Спочатку він виходив помісячно, далі – двотижнево. Точну дату закінчення співпраці О. Назарука із січовиками наразі назвати важко, але наприкінці квітня 1926 р. І. Боберський адресував йому листа вже у Філадельфію [12, арк. 116], де той редагував «Америку».

У наступному 1924 р. кошовим «Січі імені Б. Хмельницького» знову є *Петро Задорецький*. У деяких електронних і друкованих виданнях його подають як голову (отамана) січової організації в США. Це не зовсім так: як зазначено

вище, він головував у перші роки існування об'єднання, допоки його не усунули в 1919 р. унаслідок внутрішнього конфлікту. Натомість, досліджені архівні матеріали свідчать, що на початку 1920-х рр. *Головним отаманом* був вищезгадуваний П. Новодворський, десь від 1922 (точніше наразі не відомо) до 1927 р. – д-р *Степан Гриневецький*. Саме на його ім'я зберігся лист від І. Боберського, датований 8 березня 1922 р. [9, арк. 60]. Натомість П. Задорецький згадується як кошовий 1 сотні 5 округи – нью-йоркської «Січі», згодом, коли кількість її членів зросла, – курінним отаманом.

Окрім цього, нью-йоркська «Січ» далі розвивається. До кінця 1924 року поміж її членів значаться 52 особи, які вносять щомісячно по 50 центів внесків [16, арк. 47зв–48зв]. У серпні вирішили «...зорганізувати 2 сотню Січовиків у Нью-Йорку...» [13, арк. 7] та, що надзвичайно важливо, організувати також окрему жіночу сотню. Рішення ухвалювалися разом, але через зайнятість жіноцтва організаційні заходи забрали весь місяць. Відповідно до наявного протоколу аж 21 серпня 1924 р. ухвалили її заснування й іменування на честь видатної українки:

«...піднесла К. Шупаківна щоби іменувати сотню, дали пропозицію, надати сотні ім'я нашої мучениці Ольги Басарабової, де зібранці одноголосно прийняли назву» [13, арк. 15, 17, 18, 69].

Від початку записалося двадцять учасниць. У подальших документах вона значитиметься чи під повною назвою (переважно) – *Січ імені Ольги Басарабової* чияк 3 сотня «Січі» Нью-Йорка. Чіткої вказівки на прізвище її керівниці на час заснування не збереглося. Натомість на перевиборах у травні 1925 р. сотником обрали *Ксеню Лемко*.

Перші її заходи зумовлені бажанням «популяризувати» жіночу Січ, заагітувати нових членкинь, зробити її впізнаваною в українському середовищі міста. З цією метою:

«...Рішили дати допис у газети, роздати розкідки... піти до отця Підгорецького щоб виголосив у церкві. [...] ...устроїти вечерок або яку забаву де легше буде придбати нових членів» [13, арк. 20].

За кілька місяців зробили наступний крок: *«...Предсідниця дала ініціативу щоби заснувати Материнську сотню, то є жінки через малі діти не можуть належати до жадних організацій. Така сотня має мати осібні для себе збори, а під час зборів молодеча Січ має зайнятись їх дітьми. Та справа має бути порушена на слідуєчих зборах»* [13, арк. 46–47].

Перебіг повсякденного життя товариств був традиційним. Збори січей проводилися 1–2 рази на місяць. Періодично організовували спільні засідання чоловічої та жіночої сотень. Переважно обговорювалися ті чи інші заходи з метою зібрання коштів на підтримку українського руху. Для цього влаштовували танцювальні вечори, продавали іменні листівки, присвячені тій чи іншій історичній події / особі; виїздили на пікніки (чи запрошували до себе) разом з іншими українськими організаціями міста, організовували вечорниці. І при цьому за два роки лише кілька разів трапляються згадки про рухову активність! Це, мабуть, найсуттєвіша відмінність нью-йоркської «Січі імені Б. Хмельницького» від січових товариств тих років у Європі чи Україні: там продовжували плекати довоєнну традицію гімнастичної *руханки* (гімнастичні вправи, фізкультура загалом). Натомість у США українці гуртувалися для фінансової допомоги землякам у Галичині та Європі й презентації себе у країні. Тому, можливо, фізкультурні заняття відходять на задній план. Інша гіпотеза – брак вільного часу: життя було дуже інтенсивне, робочий день тривалий, чимало українців у США були сімейними людьми (у Чехословаччині, скажімо, більшість членів січових товариств становили одинокі студенти), тому і часу на рухову активність не залишалося.

Під час студіювання джерел подеколи складається враження, що українці сприймали США як якусь казкову країну з «молочними ріками і кисільними берегами». Проти такої самоомани постійно виступав І. Боберський, який у своїх листах, статтях постійно наголошував, що в Америці та Канаді треба важко працювати, щоб щось мати; що життя важке повсюдно тощо. Та як би там не було, заокеанські українці прагнули всіма силами підтримати земляків деінде. Зокрема, за рік (від травня 1922 р. до червня 1923 р.) усі січові організації в Сполучених Штатах переслали пожертви у *Старий Край* – так часто називали емігранти українські терени, окуповані II Річчю Посполитою, себто Галичину і Волинь – 12 000 доларів [14, арк. 43–43зв]!!!! Це велика сума для того часу та ще й зважаючи на те, що українська еміграція не мала поміж себе мільйонерів. Зберігся лист-подяка зі Львова від 25 липня 1924 р. від Української Військової Організації (далі – УВО) за 400\$ допомоги від «Січі імені Б. Хмельницького» за підписом голови Верховної Революційної Ради УВО Юрія Глібовича [15, арк. 3]; такий само – у 1926 р. від Наукового товариства імені Т. Шевченка за надіслані 462,6\$ «...з котрих

300 доларів призначені на видання творів Франка» [14, арк. 132]. Це лише поодинокі приклади, яких у документах зберіглося безліч. Зупинимося ще лиш на одному – це звіт, що унаочнює діяльність жіночої Січі:

«Піврічний звіт “Жіночої Січі” імені Ол. Басарбової перед окружним отаманом дня 14 цвітня 1925 р. Від дня заснування се є 21 серпня 1924 р. до 14 цвітня 1925 р.

На заснуванні Жіночої Січі записано 20 членів, 4 нових придбано, 4 виключено зі Січі через недодержання обов’язків товариських.

Жіноча Січ відбула 15 зборів загальних. Пять зборів старшини. [...]

Зроблено 11 січових одностроїв <за зразком УССів, як і в чоловіків – Ю.Т.>

Устроєно 4 підприємства <заходи – Ю.Т.>

Відправлено панахиду по покійній Ол. Басарбовій.

Брано участь в святі Падолистів <вшанування 1 листопада річниці встановлення українського прапора над Львовом у 1918 р. У міжвоєнні роки – дуже шанована подія в середовищі української еміграції, що асоціювалася з незалежністю ЗУНР – Ю.Т.>. Брано участь в Дефонсдей. Коляда на сухітників. Збірка з листами в падолисті на боєвий фонд.[...]

Звіт гроший.

Вислано до Шікаго 27.70\$.

На бойовий фонд 56.50\$. <на діяльність Української Військової Організації – Ю.Т.>

Для сухітників 31.42\$.

На шпиталь Український у Львові 50\$.

Д-ру Сушко 25\$.

На пам’ятник Басарбової 43\$.

Разом вислано 233.62\$.» [13, арк. 69–71].

Отже, висновуємо, що діяльність «Січі» у Нью-Йорку передбачала дві мети: по-перше, організувати українців, щоб зберегти окремішність у «плавильній печі» американської культури, захвати їх як окремий етнос; по-друге (до того ж видається, що саме це було визначальним), налагодити фінансову допомогу українцям у країнах Європи та в Галичині. Такий висновок, зокрема, знаходить підтвердження і в листі *Володимира Целевича* (громадської-політичний діяч, один із лідерів УНДО) до «Січі імені Б. Хмельницького» у травні 1924 р. Він якийсь час перебував у Канаді та США, зупинявся у Нью-Йорку, тому дякує за теплий прийом, багаті подарунки тощо. В епістолярії є цікавий пасаж, який може бути унаочненням бачення «автохтонних» українців місця і ролі заокеанських еміграційних товариств:

«...Зближається Січовий Зїзд. ...завдання Січи є в першу чергу підперти оружну боротьбу в старому краю, ширити всі видавництва, які звеличують традицію оружної боротьби і підготувати американську еміграцію, щоби вона була готова в слушний час не лише матеріально допомогти старому краю, але виставити український легіон. Рівнож старайтеся, щоби в національному таборі затерти непорозуміння між Січовою організацією та Об'єднанням <мається на увазі Об'єднання Українських Організацій в Злучених Державах Америки – Ю.Т.>, бо боротьба між тими організаціями виходить на користь виключно ворогів українського народу: большевиків...і іншої дряни.» [15, арк. 1зв].

На жаль, закликів до єдності не почули. Від 1925 р. січова спільнота США розколюється за ознакою політичних уподобань. Не оминула ці біда і Нью-Йорк.

1920–1930-ті рр. – час політичної структуризації українського політичного руху. Бездержавний, розділений між кількома імперіями народ упродовж XIX ст. титанічною працею інтелігенції перетворився на політичну націю, яка спромоглася на пожарищі Світової війни збудувати власну державу. Але виявилось, що нація та була переважно малосвідомою; інтелігенція по-різному бачила кінцеву мету державного поступу; значна частина еліти не розуміла важливості державного життя. Отже новопосталу країну ми втратили, а наступні десятиліття пішли на структуризацію політичного життя, на формування національної свідомості у широких верств суспільства. Суттєво ускладнила цей процес надзвичайна популярність у ті роки більшовицьких (комуністичних) ідей, антиукраїнських за своєю суттю.

Припускаємо, що каталізатором указаних процесів став переїзд до США О. Назарука. Ще на українських теренах той зблизився з рухом П Скоропадського й за океан приїхав переконаним гетьманцем із бажанням поширити його ідеї поміж січовиків. На з'їзді січових організацій у Детройті (наразі точної дати не знаємо, але з листа І. Боберського відомо, що відбувся він у другій половині листопада 1924 р.) проголошено, що ідея гетьманства в Україні є такою собі доктриною січових організацій США, а всі делегати «Січей» присягнули на вірність гетьману [10, арк. 195]. Та цей факт «підірвав» розмірену чинність товариств. З контексту джерел видається, що орієнтація на гетьманський рух більшість із них застала зненацька; якоїсь попередньої агітаційної роботи поміж січовиків не велося, про що говорить у зга-

дуваному листі І. Боберський. Певно, ці питання вирішувалися всередині Правління, якщо і не таємно, то на широкий загал не виносячи. Саме цим можемо пояснити різку реакцію в товариствах. Зокрема, у протоколі загальних зборів жіночої сотні імені О. Басарабової від 2 січня 1925 р. сказано, що в них взяли участь представники від чоловічої сотні й повідомили про «...резигнацію Окружного Отамана тов. Задорецького і його секретаря тов. Фільчинського, через непорозуміння в Мужескі Січі» [13, арк. 57–58]. А за кілька тижнів бачимо розлогий лист від обох нью-йоркських сотень у Чикаго стосовно цієї проблеми:

«Спільний лист від Січі імені Б. Хмельницького і Січі імені О. Басарабової до Головної Центральної Січової Організації в Чикаго від 28.1.1925 <це відповідь на лист звідти. Не сказано про що йдеться, але явно щодо політики. Нью-йоркці відповідають, що залишаються на тій же позиції, яку озвучили в попередньому листі. Разом із тим вони зауважують, що> “...не почувають себе компетентними до вирішування устрою державного майбутньої Української Держави, а самі почуваючи себе за військо, піддають свою волю під волю загалу Українського для добра українського народу і його Держави. [...]»

На думку зібраних старшин сотень 1/5 і 3/5 <тобто 1 і 3 сотні 5 округу – Ю.Т.> і делегата старшини 5 округу, Головна Центральна Січової Організації як організація військова, повинна працювати виключно в рамках свого закресу ділання, а не мішатися до цілей політичних, котрі являються річею інших політичних чинників» [14, арк. 76–76зв].

І далі закрутилося. Уже 25 березня проходять спільні збори старшини «Січі імені Б. Хмельницького» і «Січі імені О. Басарабової», на яких переобирають чоловіче курівництво. У протоколі не названо прізвищ, але далі згадують сотником Максимовича. Та вже за місяць нові вибори – і «Січ» у Нью-Йорку очолює Римар. Такі ж пертурбації бачимо і поміж жіноцтва [13, арк. 72–73, 74–75, 88–89, 91–92зв].

Зіткнувшись з активним спротивом, Головна Екзекутива прагне переконати січовий загал у своїй правоті, у необхідності підтримати гетьманський рух:

«...до політики носа не пхали і не пхаємо. Ми організуємо народ у Січ з ідеєю, що на Україні має бути гетьман. Чи хто годить ся на се чи ні, ми Січовики віримо, що се одинокий вихід і шлях по яким можемо іти. Скорше чи пізнійше народ се

зрозуміє. А ми одиниці вже зрозуміли. Коли так, – то стіймо трірко при сім і не хитаймося – то сюди то туди! З такого хитання користи нема а противно нема відваги ано спільної волі до праці. [...] Одиноке політичне питання, яке докладно і всесторонньо освітлене в нашій організації – “най буде”! най буде чорт, аби хтось був, щоб нам світив дорогу, – бодай сяку таку – бо досі ми ніякої не мали! Кричали “Хочемо України” – а де? Якої? Бог його зна! – Гетьман наша ідея! Хочемо України з гетьманом Павлом на чолі! Ліпша така ніж – Польша або московсько-совітська! Коли так, то чого боятися? Б’ють нас вороги і свої. Не звертаймо уваги – а робім діло – а де є діло там і сила!...

Як так буде то ніхто Вас не посміє чернити ані висміювати Вашу ідею гетьманську! Кличте себе всюду “Гетьманці”. Так ми робимо! Робім так всі! Нехай же мій глос не буде “вопіючим в пустині”. Я працюю в Січовій Організації вже 8 рік. Знаю історію її. Бачив зріст і упадок... але не бачив нічого тріркового під ногами – аж бачу се тепер! Слабі ми? Не лякаймося! Зі слабих ростуть сильні!...» [14, арк. 93–96зв].

Представлений лист датований 16 липня 1925 р. і містить неоднозначні думки й аргументи на користь гетьмана. Та все ж наведення розлогої цитати дає можливість унаочнити аргументацію однієї зі сторін, повніше відчуті «дух епохи». Поміж головних призвідців такого політичного сум’яття їх опоненти називають Головного Отамана Ст. Гриневецького й О. Назарука.

На хвилі отакого протистояння з Головною Екзекутивною «Січ імені Б. Хмельницького» перестав пересилати членські внески до Чикаго. Про подібну тактику невдоволених організацій пише в спогадах інший очільник товариства Степан Мусійчук [8, с. 377]. І це сприймалося як певна зрада:

«...коли інші сотні жертвують 400–800 доларів на розвій Січей, на жаль, Ваші сотні бавляться полемікою. Простіть, що так виражаюся, але так воно виглядає в порівнянні до інших округів».

Проте така реакція була не лише в Нью-Йорку, криза охопила весь рух. Наприклад, в одному з листів за літо 1925 р. читаємо:

«...Разом є 22 сотні – 311 членів платять по 35\$, а 79 по 15\$, а 1,5 роки тому було 1800 членів і 42 сотні. Видатки Січі 600\$ у місяць... Натомість від членських внесків приходить 150\$ на місяць, від друкованої продукції – 150\$. А розхід то 600\$. Борг уже більше 1000\$ і росте далі» [14, арк. 98 зв, 102].

Як бачимо, за внутрішніми негараздами йде фінансова неспроможність. Січова діяльність у США, зокрема в Нью-Йорку, від 1925 р. поступово згортається, а український рух фрагментується.

За браком джерел нині складно чіткіше відтворити перебіг подій. Залишені спогади учасників руху закінчуються на 1924–1925 роках. Безсумнівно, політичні розбіжності послабили «Січ імені Б. Хмельницького». Скажімо, списки жіночої «Січі» за 1926 рр. містять лише десять прізвищ учасниць, які сплачують по 15 центів місячно до головної каси січової організації [16, арк. 15], й обриваються на червні. Надалі фактів існування «Січі імені Ольги Басарабової» не виявлено.

Чоловічі ж сотні якийсь час діють. Як і в попередні роки, бачимо організацію урочистостей до 1 листопада (*Падолисто́ве свято*), що визнавалося національним днем усіма українцями. Продовжують матеріально підтримувати українські інституції в Європі: ветеранські спільноти, лікувальні заклади для них; січові й сокільські організації; окремих діячів національного руху (скажімо, нью-йоркці періодично перераховують кошти Ользі Кобилянській); здійснюють обов’язкові перерахування на Бойовий фонд УВО. Упродовж 1926 р. нав’язуються стосунки із Західноукраїнською національно-революційною організацією (далі – ЗУНРО), яка постала в Галичині того ж року й активно формувала свої осередки. Через нью-йоркський осідок «Січі» ЗУНРО зондує можливість поширення своєї діяльності на Сполучені Штати за умови легального існування за океаном [15, арк. 5–17, 20–21]. Легальне існування уможливило відкриття гуртків, поширення літератури і спрощувало акумуляцію коштів для боротьби у Галичині. Однак висловлені прагнення так і залишилися ідеями¹, хоча фінансову підтримку нью-йоркська «Січ» їм надала.

Складно окреслити структуру й діяльність «Січі» в ті роки. Частина листів за 1926–1927 рр. адресується «голови Січі імені Б. Хмельницького Миколі Близнаку», його ж бачимо делегатом січового з’їзду в Нью-Йорку. Водночас натрапляємо на чимало кореспонденції, адресованої П. Задоречькому, який улітку 1927 був кошовим. Можливо, тут об’єктивний процес ротації керівництва: влітку 1927 р. М. Близнак у деяких документах фігурує менеджером «Січових Вістей». Однак це свідчення розколу січового руху: нью-йоркська

¹ Детальніше див. Книш З. ЗУНРО: Західноукраїнська національно-революційна організація. Історико-політичний нарис. Торонто : «Срібна Сурма», 1974. 304 с.

«Січ» поряд з іншими невдоволеними союзом із гетьманцями, виходять із Січової Організації в США й створюють власне об'єднання. У досліджених архівних джерелах цю проблему чітко ніде не артикульовано. Опосередковано про розкол ідеться у листі від ЗУНРО в лютому 1927 р.:

«...З часописей ми довідалися про виступлення деяких Січей з Січової Централі в Чикаго. Воно дуже добре сталося, що Січи не пішли за Рутенськими єпископами які певно завелиб їх на бездорожжя примирення з ляхьким режімом на Західній Україні...» [15, арк. 22].

Організацією п'ятого Січового Свята у червні 1927 р. вже спільно опікувалися «Січ імені Б. Хмельницького» та «Чорноморська Січ» із Нью-Арку [14, ар. 136]. С. Мусійчук у спогадах пише про заснування на початку 1928 р. у Чикаго «*нвої демократичної «Січі» імені Кирила Трильовського*» [8, с. 377]. Однак сам К. Трильовський у листі від 21 серпня 1927 р., зокрема, зауважував, що «...*треба Вам тепер ще завзятіше взятись до роботи а певно, що поставити справу Самостійних Січей дуже високо!*...» [14, арк. 144]. Перед нами доконаний факт розколу січового руху в США на ґрунті політичних уподобань.

Як наслідок, Падолисто́ве свято – колись знаковий для всіх українців захід – у 1927 р. нью-йоркська громада святкувала нарізно: прихильники «аполітичних» січей зібралися на 15 вулиці в орендованій залі, натомість їх опоненти – в Українському Домі [14, арк. 147–148]. Руханкова діяльність, яку колись К. Трильовський розглядав таким собі засновком для свого товариства, наразі поступилася місцем політичній боротьбі! Чи могла «Січ імені Б. Хмельницького» уникнути політизації своєї діяльності? Нині відповісти на це неможливо, певно, ні. Та це й не є предметом дослідження. Констатуємо лише, що саме політична боротьба стала причиною зане-

паду цього товариства. Оскільки Книга реєстрації вхідної кореспонденції товариства «Січ імені Б. Хмельницького» обривається на лютому 1928 р. [17, арк. 1–33], припускаємо, що десь біля цього часу згортається й активність товариства.

Висновки. «Січ імені Б. Хмельницького» постає в Нью-Йорку в 1916 р. на хвилі піднесення українського національного руху під час Першої світової війни. Одним із її організаторів був П. Задорецький, який і стане першим її кошовим, а в подальшому ще кілька разів обійматиме цю посаду. Період найбільшої активності в її роботі припадає на першу половину 1920-х років. На відміну від інших таких товариств у європейських країнах та Україні руханковим вправам нью-йоркська «Січ» не надавала великої уваги. Основний акцент вона робила на заходах, що презентували українство та його національну ідею в США; на піднесенні самоповаги поміж українцями у новій для них країні після поразки їх революції. Попри коротке існування (трохи більше десяти років) безсумнівна заслуга товариства в тому, що воно сприяло збереженню українськими емігрантами своєї самості в надзвичайно складний для них час.

У подальших дослідженнях передбачається висвітлити інші питання діяльності українських громадських інституцій в еміграції за допомогою введення в науковий обіг нових архівних матеріалів.

Подяки.

Дослідження виконано згідно з планом наукової роботи кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Національного університету фізичного виховання і спорту України «Спорт як соціокультурний феномен».

Конфлікт інтересів.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів.

Список літератури:

1. Сова А. Символіка українського пожежно-спортивного товариства «Січ»: генеза та історія. *Український визвольний рух*. Збірник 5. Львів, 2005. С. 215–230.
2. Вацеба О. Нарис з історії західноукраїнського спортивного руху. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1997. 230 с.
3. Гуїванюк М.Р. Січовий рух у Галичині й Буковині (1900–1914 рр.). Чернівці : Зелена Буковина, 2009. 254 с.
4. Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини XIX – початку XX ст. Чернівці : Золоті литаври, 1999. 574 с.
5. Палюх О. Український часопис «Січові Вісті» (Нью-Йорк; Чикаго, 1918–1924 рр.): історія створення, завдання, функціонування і тематика. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. 2012. Вип. 2. С. 62–80.
6. Задорецький П. Короткий нарис історії Січової Організації у З.Д.А. / Гей, там на горі «Січ» іде!.. Пропам'ятна книга «Січей». Зібрав і упорядкував Петро Трильовський. Едмонтон, 1965. С. 349–372.

7. Наріжний С. Українська еміграція: культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Ч. 1. Прага, 1942. 372 с. + світлини

8. Степан Мусійчук. Причини упадку Січової Організації у З.Д.А. (Уривок зі спогадів) / Гей, там на горі «Січ» іде!.. Пропам'ятна книга «Січей». Зібрав і упорядкував Петро Трильовський. Едмонтон, 1965. С. 373–378.

9. Центральний державний архів громадських об'єднань України (надалі – ЦДАГОУ) – ф. 269, оп. 1, спр. 98, 224 аркуші

10. ЦДАГОУ – ф. 269, оп. 1, спр. 101, 225 аркуші

11. ЦДАГОУ – ф. 269, оп. 1, спр. 103, 160 аркуші

12. ЦДАГОУ – ф. 269, оп. 1, спр. 104, 150 аркуші

13. ЦДАГОУ – ф. 269, оп. 1, спр. 223, 93 аркуші

14. ЦДАГОУ – ф. 269, оп. 1, спр. 224, 182 аркуші

15. ЦДАГОУ – ф. 269, оп. 1, спр. 225, 23 аркуші

16. ЦДАГОУ – ф. 269, оп. 1, спр. 226, 57 аркуші

17. ЦДАГОУ – ф. 269, оп. 1, спр. 227, 33 аркуші

18. ЦДАГОУ – ф. 269, оп. 1, спр. 1024, 93 аркуші

Tymoshenko Yu.O. ACTIVITY OF THE “SICH SOCIETY B. KHMELNYTSKY” IN NEW YORK DURING THE 1920S

This article restores the historical memory of the socio-political activities of Ukrainian emigrants in the United States. This problem is still on the margins of historical studies of domestic scholars. Purpose: to acquaint the scientific community with little-known facts of the history of the Ukrainian Sich movement in exile; to expand the source base of research by introducing new archival materials into scientific circulation. The work is based on the use of historical analysis of archival sources, historical hermeneutics; system and comparative analysis.

The historiography of the researched problem has no thorough works, being limited to only a few general posts. Reports of Sich activity (activity, existence) in exile are sporadic. That is why the basis of this post was the documents of the Central State Archive of Public Associations of Ukraine, which deals with the little-studied activities of the society “Sich them. B. Khmelnytsky” in New York. It was she who started the Sich movement among Ukrainians in the United States.

It was found that the first Sich Society in the United States was founded in New York in 1916, from where it spread across the country. The initial goal of the society was the desire to serve the Ukrainian people, who began the liberation struggle for their independence. After the defeat of the revolution “January. B. Khmelnytsky” financially supported the Ukrainian movement on the European continent. The period of greatest activity in her work dates back to the first half of the 1920's. Unlike other such societies in European countries and Ukraine, New York's Sich did not pay much attention to motor exercises. She focused on events that presented Ukrainians and their national idea in the United States; on raising self-esteem among Ukrainians in a new country for them after the defeat of their revolution. Despite its short existence – a little more than ten years – the undoubted merit of the society is that it helped Ukrainian emigrants to preserve their identity in an extremely difficult time for them.

Key words: society, “Sich”, Ukrainians, hetman's movement, aid.